

Τοπικά και Περί τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων

Χαρακτήρας και σκοπός.

Τα *Τοπικά* και το *Περί τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων* αποτελούν πρώιμα έργα του Αριστοτέλη και θεωρείται ότι γράφτηκαν κατά τη διάρκεια της μαθητείας και της ένταξης του φιλοσόφου στην Ακαδημία του Πλάτωνα. Ανήκουν στα ονομαζόμενα «εσωτερικά» (αδημοσίευτα) συγγράμματά του και πρέπει να χρησιμοποιήθηκαν, αρχικά στην Ακαδημία, για τη συστηματική διδασκαλία της διαλεκτικής.

Τα δύο έργα από τη μια απηχούν τις πρακτικές διαλεκτικής αντιπαράθεσης, αγωνιστικού, γυμναστικού, διδακτικού ή ερευνητικού χαρακτήρα, στις οποίες μετείχαν οι φιλόσοφοι και οι μαθητές τόσο στη σχολή του Πλάτωνα όσο και έξω από αυτή. Από την άλλη αποτελούν συστηματικό θεωρητικό αναστοχασμό πάνω σε αυτή τη ζωντανή πρακτική διαλεκτικής αντιπαράθεσης με σκοπό τη συγκρότηση μιας μεθόδου για το σχηματισμό «διαλεκτικῶν συλλογισμῶν» από «παραδεκτές απόψεις» (*ἔνδοξα*) για κάθε ζήτημα που μπορεί να τεθεί. Η μέθοδος αυτή καταρχάς στοχεύει στο να μας κάνει ικανούς να συμμετέχουμε με επιτυχία σε μια διαλεκτική αντιπαράθεση.

Η διαλεκτική αντιπαράθεση ως αγώνας επιχειρηματολογίας ξεκινά από ένα διαλεκτικό πρόβλημα που με σύγχρονους όρους θα λέγαμε ότι είναι της μορφής “p ή όχι p”. Ωστόσο το διαλεκτικό πρόβλημα δεν σχηματίζεται απλώς από δύο αντιφατικές θέσεις· το πρόβλημα τίθεται ως ερώτημα, αφορά αντιφατικές θέσεις που μπορούν και οι δύο να υποστηριχθούν σε μια συζήτηση, και επομένως είναι ένα πραγματικά αμφισβητούμενο ζήτημα, είναι ένα ζητούμενο. Η διαλεκτική αντιπαράθεση τώρα προϋποθέτει δύο ρόλους, του ερωτώντος και του αποκρινόμενου, οι οποίοι αρχικά διαλέγουν ποια από τις δύο αντιφατικές θέσεις που σχηματίζουν το πρόβλημα θα επωμιστεί ο καθένας στη συζήτηση. Π.χ. ο ένας μπορεί να επωμιστεί τη θέση ότι η ψυχή είναι αθάνατη και ο άλλος τη θέση ότι η ψυχή δεν είναι αθάνατη. Ο ερωτών απευθύνει στον αποκρινόμενο ερωτήσεις (*προτάσεις*) τέτοιας μορφής ώστε να επιδέχονται μόνο τις απαντήσεις «ναι» ή «όχι». Το περιεχόμενο των προτάσεων αυτών είναι παραδεκτές απόψεις (*ἔνδοξα*) με υψηλό βαθμό παραδοχής. Στόχος του ερωτώντος είναι να δεσμεύσει τον αποκρινόμενο αποσπώντας καταφατική απάντηση σε ερωτήσεις, προκειμένου να τις χρησιμοποιήσει ως προκειμένες για να σχηματίσει «διαλεκτικό συλλογισμό» ο οποίος οδηγεί με αναγκαιότητα στην αντιφατική τής θέσης που ανέλαβε να υπερασπιστεί ο αποκρινόμενος και έτσι να τον οδηγήσει σε έλεγχο (*ἔλεγχος*). Στόχος του αποκρινόμενου είναι, προβλέποντας με ποιους συλλογισμούς επιχειρεί να τον οδηγήσει ο ερωτών σε αντίφαση, να εμποδίσει το σχηματισμό τους, είτε αρνούμενος τις σχετικές προκειμένες χωρίς όμως να παραβιάσει τον κανόνα ότι οφείλει να αποδέχεται όσα έχουν υψηλό βαθμό παραδοχής, είτε ζητώντας διευκρινίσεις και προβάλλοντας εύλογες ενστάσεις, χωρίς όμως να δίνει την εντύπωση ότι έτσι δυστροπεί (*δυσκολαίνει*). Εκτός από τον ερωτώντα και τον αποκρινόμενο ιδιαίτερο ρόλο στην αντιπαράθεση παίζει το ακροατήριο, η παρουσία του οποίου μοιάζει να υποβάλλει την τήρηση των κανόνων, καθώς αυτό φαίνεται να είναι ο τελικός κριτής για το ποιος από τους δύο διαλεγόμενους επιτυγχάνει μέσα σε εύλογο χρόνο το στόχο του και θεωρείται νικητής του αγώνα.

Ενώ η πρακτική της διαλεκτικής αντιπαράθεσης ανάγεται τουλάχιστον στον Σωκράτη και η σχετική διδασκαλία με τη μορφή απομνημόνευσης σειρών ερωταποκρίσεων για συγκεκριμένα διαλεκτικά προβλήματα ανάγεται στους Σοφιστές, ο Αριστοτέλης, όπως δηλώνει ο ίδιος στο τέλος του *Περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων*, είναι ο πρώτος που συγκροτεί στα *Τοπικά* και στο *Περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων* μια μέθοδο για τη διαλεκτική αντιπαράθεση, και έτσι τα δύο έργα μπορούμε να πούμε ότι συναποτελούν το πρώτο εγχειρίδιο διαλεκτικής τέχνης.

Αντικείμενο και περιεχόμενο

Αντικείμενο των *Τοπικῶν* είναι ο διαλεκτικός συλλογισμός και οι γενικοί κανόνες (*τόποι*) για το σχηματισμό του. Αντικείμενο του *Περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων* είναι ο διαλεκτικός έλεγχος και οι συλλογιστικές πλάνες (*παραλογισμοί*) που μπορεί να ενέχει και οι οποίες καθιστούν τους ελέγχους φαινομενικούς και σοφιστικούς.

Τα *Τοπικά* αποτελούνται από οκτώ βιβλία στα οποία οι εκδότες του κειμένου όπως π.χ. ο D. Ross (βλ. Βιβλιογραφία) συναριθμούν το *Περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων* ως το ένατο και τελευταίο βιβλίο· και αυτό τόσο λόγω της στενής συνάφειας του αντικειμένου του με τα *Τοπικά* όσο και γιατί ο ίδιος ο Αριστοτέλης φαίνεται να θεωρούσε αυτή την πραγματεία μέρος των *Τοπικῶν*, καθώς παραπέμπει σε σημεία του κειμένου δίνοντας τον τίτλο *Τοπικά*.

Στο 1^ο βιβλίο των *Τοπικῶν* δηλώνεται ο σκοπός της πραγματείας (στον οποίο έχω αναφερθεί) και οι χρήσεις της. Έτσι λοιπόν η πραγματεία, και η διαλεκτική τέχνη γενικά, είναι χρήσιμη για εξάσκηση (*γυμνασία*), για να ανταποκρινόμαστε ικανοποιητικά στις συζητήσεις με τους πολλούς, και τέλος στο πεδίο της φιλοσοφίας, για να μπορούμε, μέσα από την απορητική διερεύνηση των δύο πλευρών ενός ζητήματος να διακρίνουμε ευκολότερα το αληθές και το ψεύδος, αλλά και για να προσεγγίζουμε τις πρώτες αρχές όλων των επιστημών, καθώς η διαλεκτική «ανοίγει δρόμο για τις αρχές όλων των μεθόδων» (101b3-4).

Επίσης στο 1^ο βιβλίο εισάγονται και διερευνώνται οι βασικές έννοιες της διαλεκτικής: ο διαλεκτικός συλλογισμός σε σύγκριση με άλλους τύπους συλλογισμού, το *πρόβλημα*, η *πρότασις*, οι παραδεκτές απόψεις (*ἔνδοξα*), οι διαφορετικές σημασίες με τις οποίες λέμε ότι κάτι είναι «το ίδιο» (*ταυτόν*), η *ἐπαγωγή*. Τέλος παρουσιάζονται τέσσερα *ὄργανα*, εργαλεία, που μας δίνουν ευχέρεια στους συλλογισμούς: η σύλληψη των προκειμένων του συλλογισμού, η διάκριση των σημασιών με τις οποίες λέγεται κάτι και ο εντοπισμός της αμφισημίας, η εύρεση των διαφορών, και τέταρτο η διερεύνηση του ομοίου.

Στο 1^ο βιβλίο παρουσιάζονται επίσης οι τέσσερις τύποι κατηγορήσεως -δηλαδή τύποι σχέσεων ανάμεσα στο υποκείμενο και το κατηγορημα- οι οποίοι είναι γνωστοί με τη λατινική ονομασία *predicabilia*: *ὄρος* (ορισμός), *γένος*, *ἴδιον*, *συμβεβηκός*. Ένας πέμπτος τύπος, η *διαφορά*, αναφέρεται ως γνωστή αλλά ταξινομείται μαζί με το γένος. Μέρος της μεθόδου που εκτίθεται στα *Τοπικά* είναι ένα σύστημα κατάταξης σε αυτούς τους τύπους κατηγορήσεως των προτεινόμενων προκειμένων (*προτάσεων*) και των προβλημάτων, καθώς και των αντίστοιχων κανόνων, *τόπων*, που βοηθούν τον

διαλεκτικό στο σχηματισμό του κατάλληλου διαλεκτικού συλλογισμού. Με βάση αυτό το σύστημα των predicabilia οργανώνονται τα επόμενα 6 βιβλία των Τοπικών.

Έτσι τα βιβλία 2 έως 7 δίνουν γενικές οδηγίες ή κανόνες, *τόπους*, σχετικά με το πώς μπορούμε να βρούμε ένα διαλεκτικό συλλογισμό που να στηρίζει ή να ανατρέπει τόσο μια οποιαδήποτε δεδομένη θέση όσο και την αντιφατική της, προσφεύγοντας ανάλογα με την περίπτωση σε ένα από τα predicabilia. Πιο συγκεκριμένα στο 2^ο και το 3^ο βιβλίο παρουσιάζονται οι τόποι που εδράζονται στο συμβεβηκός, στο 6^ο και το 7^ο οι τόποι που εδράζονται στον ορισμό, στο 4^ο αναπτύσσονται οι τόποι για το γένος, και στο 5^ο οι τόποι για το ίδιον. Μέρος του 6^{ου} αφιερώνεται στη διαφορά.

Αυτοί οι τόποι, από τους οποίους πήρε τον τίτλο του το έργο *Τοπικά*, είναι κάποιες φορές τόσο γενικοί που μοιάζουν με τυπικούς λογικούς κανόνες. Ο Αριστοτέλης ωστόσο δεν δίνει ορισμό της έννοιας του «τόπου» ούτε τους ανάγει σε τυπικούς λογικούς κανόνες, αλλά επιδίδεται σε μια εξαντλητική καταγραφή τους φωτίζοντας καθέναν με ένα πλήθος περιπτώσεων. Για παράδειγμα, δίνει την οδηγία: «χρειάζεται και όταν στηρίζουμε και όταν ανατρέπουμε κάτι να εξετάζουμε στις αντιφάσεις αυτό που προκύπτει αν πάρουμε αντίστροφα την ακολουθία». Μια από τις περιπτώσεις που δίνει για να φωτίσει αυτή την οδηγία είναι η παρακάτω: Εάν το κατηγορημα «άνθρωπος» το ακολουθεί το κατηγορημα «έμβιο», και το αντιφατικό του «εμβίου» είναι το «όχι έμβιο», τότε το «όχι έμβιο» το ακολουθεί το «όχι άνθρωπος». Αλλά αντίστροφα το «όχι άνθρωπος» δεν το ακολουθεί το «όχι έμβιο» (113b15-23).

Το 8^ο βιβλίο, που ενδέχεται αρχικά να γράφτηκε ως αυτόνομη πραγματεία, ασχολείται με ζητήματα διάταξης και στρατηγικής, τόσο από τη σκοπιά του ερωτώντος όσο και από τη σκοπιά του αποκρινόμενου, καθώς και με τις παραμέτρους αξιολόγησης των επιχειρημάτων που αναπτύσσονται στη διαλεκτική αντιπαράθεση.

Τέλος, το *Περί τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων*, αφού προσδιοριστεί ότι ο έλεγχος συνίσταται σε συλλογισμό μαζί με την αντιφατική του συμπεράσματός του, επικεντρώνεται στον φαινομενικό έλεγχο που ασκείται από τους Σοφιστές. Ενώ ο πραγματικός διαλεκτικός έλεγχος, που οδηγεί τον αποκρινόμενο να δεχτεί το συμπέρασμα διαλεκτικού συλλογισμού το οποίο είναι αντιφατικό προς την αρχική του θέση, δείχνει κάτι σημαντικό για την άποψη που αυτός υπερασπίζεται στη συζήτηση και για τις αναγκαίες συνέπειές της, ο σοφιστικός έλεγχος στηρίζεται στην παραπλάνηση και είναι ευθύνη του αποκρινόμενου να αντιληφθεί την παραπλάνηση και να τον αποτρέψει.

Η πραγματεία *Περί τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων* αποτελεί την πρώτη συστηματική ταξινόμηση των συλλογιστικών πλανών (*παραλογισμών*) που μπορεί να ενέχονται για το ότι ο έλεγχος είναι φαινομενικός και όχι πραγματικός. Η βασική ταξινόμηση γίνεται σε δύο γενικές κατηγορίες. Πρώτη γενική κατηγορία είναι οι παραλογισμοί που εξαρτώνται από τη διατύπωση (*παρά τὴν λέξιν*), όπου διακρίνονται έξι υποκατηγορίες, όπως για παράδειγμα η ομωνυμική αμφισημία και η συντακτική αμφισημία. Δεύτερη γενική κατηγορία είναι οι συλλογιστικές πλάνες που είναι ανεξάρτητες από τη διατύπωση (*ἔξω τῆς λέξεως*), όπου διακρίνονται επτά υποκατηγορίες, όπως για παράδειγμα το να συγχέεται κάτι που λέγεται απόλυτα με κάτι που λέγεται από κάποια άποψη ή το σφάλμα της λήψης του αρχικού ζητουμένου.

Ο Αριστοτέλης, χωρίς να δίνει ορισμούς για κάθε κατηγορία και υποκατηγορία συλλογιστικών πλάνων περιγράφει το σφάλμα που ενέχουν δίνοντας πλήθος παραδειγμάτων. Ένα ενδεικτικό παραδείγματα παραλογοισμού της κατηγορίας «*παρά την λέξιν*» είναι το ακόλουθο: «Τα κακά είναι αγαθά, γιατί τα αναγκαία είναι αγαθά, και τα κακά είναι αναγκαία. Γιατί το αναγκαίο έχει διττή σημασία: αναγκαίο είναι και το απαραίτητο, κι έτσι λέμε «τα αναγκαία» για τα απαραίτητα αγαθά, και πολλές φορές πάει μαζί με τα κακά -γιατί είναι δυνατόν κάτι να είναι αναγκαίο κακό» (165b35-38). Ένα παράδειγμα συλλογιστικής πλάνης της κατηγορίας «*ἔξω τῆς λέξεως*» που επισημαίνεται ότι είναι εύκολα ανιχνεύσιμο είναι το ακόλουθο: ο ερωτών έχει εξασφαλίσει το «ναι» του αποκρινόμενου στο ότι ο Αιθίοπας είναι μαύρος και ρωτά αν είναι λευκός στα δόντια. Αν ο αποκρινόμενος δεχτεί ότι είναι λευκός, ο ερωτών θα θεωρήσει ότι έχει δείξει διαλεκτικά ότι είναι μαύρος και όχι μαύρος (167a.10-14). Άλλες περιπτώσεις ωστόσο είναι τόσο δύσκολα ανιχνεύσιμες που μπορεί να διαφεύγουν και στον ίδιο τον ερωτώντα. Επιπλέον ο Αριστοτέλης αφού απαριθμήσει τις συνθήκες που είναι απαραίτητο να πληρούνται για να είναι ο έλεγχος πραγματικός, επιχειρεί μια νέα ταξινόμηση των σφαλμάτων που ενέχονται για τον φαινομενικό έλεγχο όταν δεν πληρούνται κάποια από τις προϋποθέσεις αυτές, ταξινόμηση κάτω από τη γενική κατηγορία «*ἀγνοια του ελέγχου*». Τέλος το δεύτερο μέρος της πραγματείας δίνει οδηγίες στον αποκρινόμενο για το πώς να χειριστεί την κάθε περίπτωση παραλογοισμού ώστε να «λύσει» τον παραλογοισμό και να αποφύγει τον φαινομενικό ή σοφιστικό έλεγχο.

Η αντιμετώπιση των δύο κειμένων από τους σύγχρονους μελετητές και η σημασία τους για την έρευνα.

Τα δύο έργα συμπεριλήφθηκαν στις λογικές πραγματείες του Αριστοτέλη που έφτασαν ως εμάς με τον τίτλο *Όργανον*. Οι πραγματείες αυτές κατά σειρά είναι: *Κατηγορίαι*, *Περὶ ἑρμηνείας*, *Αναλυτικὰ πρότερα*, *Αναλυτικὰ ὕστερα*, *Τοπικά*, *Περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων*. Οι μελετητές συναινούν ότι, αν όχι το σύνολο των *Τοπικῶν*, τουλάχιστον μεγάλο μέρος τους γράφτηκαν πριν τα *Αναλυτικὰ πρότερα* και τα *Αναλυτικὰ ὕστερα* και αποτέλεσαν το πρόπλασμα από το οποίο αναπτύχθηκε στη συνέχεια η τυπική λογική του κατηγορικού συλλογισμού γενικά, και του αποδεικτικού συλλογισμού ειδικά. Επομένως η σειρά κατάταξής στο *Όργανον* δεν απηχεί τη σειρά συγγραφής των κειμένων αυτών αλλά απηχεί μάλλον μια αντίληψη αξιολογικής προτεραιότητας. Έτσι λοιπόν τόσο η κατάταξη των δύο έργων στο τέλος του *Όργάνου* όσο και η αντίληψη ότι ο διαλεκτικός συλλογισμός και ο έλεγχος που είναι αντικείμενο τους αποτελούν αποκλίσεις από τον αποδεικτικό συλλογισμό και είναι κατώτερες μορφές λογισμού που δεν οδηγούν στην αλήθεια αλλά εύκολα καταλήγουν σε πλάνη, οδήγησαν σπουδαίους μελετητές του Αριστοτέλη του πρώτου μισού του 20^{ου} αι. στο να αντιμετωπίζουν τα δύο έργα με προκατάληψη και αδιαφορία. Χαρακτηριστική είναι η άποψη που διατυπώνεται επιγραμματικά από τον W.D. Ross: «η ίδια η ύπαρξη των *Αναλυτικῶν* κατέστησε τα *Τοπικά* ξεπερασμένο έργο» (σ. 90, *Αριστοτέλης*, MIET 1991, πρώτη έκδοση στα αγγλικά 1923).

Η αντιμετώπιση των μελετητών ωστόσο άλλαξε σταδιακά μετά τη δημοσίευση του G. Owen, επιμ. 1968. *Aristotle on Dialectic. The Topics, Proceedings of the third Symposium Aristotelicum*, Οξφόρδη: Oxford University Press. Από τότε και μέχρι σήμερα, και ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες, τα δύο κείμενα μελετώνται

εντατικά: η αριστοτελική αντίληψη για τη διαλεκτική, η σχέση της διαλεκτικής του Αριστοτέλη με τη λογική του και τη ρητορική του, όπως και ο ρόλος της διαλεκτικής στη φιλοσοφική του μέθοδο αποτελούν κεντρικά ζητήματα στη μελέτη του φιλοσόφου.

Επιπλέον, τείνει σταδιακά να κατανοηθεί ότι μέσα από τη μελέτη αυτών των αριστοτελικών κειμένων μπορούμε να επιτύχουμε σε ένα βαθμό να κατανοήσουμε μια πλευρά της φιλοσοφικής σκέψης στην αρχαιότητα, εξαιρετικά σημαντικής για την ανάπτυξη και την εξέλιξή της. Από τον Σωκράτη έως και την Ελληνιστική εποχή και την Ύστερη Αρχαιότητα η φιλοσοφική έρευνα αξιοποιούσε και προϋπέθετε μια κοινή διαλεκτική πρακτική στην οποία τα επιχειρήματα αναπτύσσονταν με τη μορφή ερωτήσεων και απαντήσεων μεταξύ δύο συνομιλητών που ακολουθούσαν κοινά αποδεκτούς κανόνες για να υπερασπιστούν ή να επιτεθούν σε δεδομένες θέσεις. Τα *Τοπικά*, και κυρίως το 8^ο βιβλίο και το *Περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων*, τα οποία δίνουν οδηγίες στους συμμετέχοντες σε μια διαλεκτική αντιπαράθεση και τα οποία καταγράφουν τους γενικούς κανόνες και τις επιμέρους τακτικές που ακολουθούνται σε μια τέτοια αντιπαράθεση, μας δίνουν μια μοναδική δυνατότητα να κατανοήσουμε αυτή την κοινή πρακτική διαλεκτικής αντιπαράθεσης και να ανακτήσουμε ένα αποφασιστικής σημασίας, χαμένο για μας, κομμάτι στο «παζλ» της εξέλιξης της φιλοσοφικής σκέψης στην αρχαιότητα.

Βιβλιογραφία

Τοπικά: Κείμενο - Μεταφράσεις

Brunschwig, J. 1967. *Aristote. Topiques, Livres I–IV*. Παρίσι: Les Belles Lettres.

Brunschwig, J. 2007. *Aristote. Topiques, Livres V–VIII*. Παρίσι: Les Belles Lettres.

Forster, E. 1960. *Aristotle: Topica*. Στο *The Loeb Classical Library*.
Καίμπριτζ/Μασσαχουσέτη: Harvard University Press.

Pickard-Cambridge, W. μετ. 1984, *Topics and Sophistical Refutations*. Στο J. Barnes επιμ. *The Complete Works of Aristotle*. Πρίνστον: Princeton University Press.

Ross, D. επιμ. 1958. *Aristotelis Topica et Sophistici Elenchi*. Οξφόρδη: Clarendon Press.

Smith, R. 1977. *Aristotle Topics Book I and VIII*. Οξφόρδη: Oxford Clarendon Press.

Wagner, T. και Rapp, Ch. (2004), *Aristoteles Topik* . Μετάφραση και Σχόλια, Στουτγκάρδη :Reclam .

Περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων: Κείμενο-Μεταφράσεις

Dorion, L. A. 1995. *Aristote. Les réfutations sophistiques*. Παρίσι: J. Vrin.

Fait, P. 2007. *Aristotele. Le Confutazioni Sofistiche*. Μάρι/Ρώμη: Biblioteca Universale Laterza

Forster, E. 1955. *Aristotle: On Sophistical Refutations*. Στο *The Loeb Classical Library*. Καίμπριτζ/Μασσαχουσέτη: Harvard University Press.

Hasper, P. 2013. 'Aristotle's Sophistical Refutations. A Translation'. *Logical Analysis and History of Philosophy* 15: 13-53.

Hecquet, M. 2018. *Aristote: Refutations Sophistiques*. Παρίσι: J. Vrin

Ross, D. επιμ. 1958. *Aristotelis Topica et Sophistici Elenchi*. Οξφόρδη: Clarendon Press.

Μεταφράσεις του Υπομνήματος του Αλέξανδρου του Αφροδισιέα στα *Τοπικά*

Van Ophuisen, J. 2001. *Alexander of Aphrodisias on Aristotle's Topics 1*. Λονδίνο: Bloomsbury.

Castelli, L. 2020. *Alexander of Aphrodisias on Aristotle's Topics 2*. Λονδίνο: Bloomsbury.

Castelli, L. 2021. *Alexander of Aphrodisias on Aristotle's Topics 3*. Λονδίνο: Bloomsbury.

Μελέτες

Μπασάκος, Π. 1981. 'Η θέση της Σοφιστικής στη Διαλεκτική του Αριστοτέλη. Παρατηρήσεις στα *Τοπικά* και στους *Σοφιστικούς Ελέγχους*'. *Δευκαλίων* 36: 372-387. Αναδημοσίευση στο Μπασάκος, Π. 2006. *Τρεις Γλώσσες: Αριστοτέλης, Χούσσερλ, Βιτγκενστάιν*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Allen, J. 2007. 'Aristotle on the Disciplines of Argument: Rhetoric, Dialectic, Analytic.' *Rhetorica* 25.1: 87-108. Μια νέα εκδοχή του άρθρου με τίτλο 'Ο Αριστοτέλης για τις επιστήμες των επιχειρημάτων: Ρητορική, Διαλεκτική, Αναλυτική'. Μετάφραση Στ. Σταυριανέα, στο *Φιλοσοφία και Ρητορική στην Κλασική Αθήνα*. Επιμ. Χλ. Μπάλλα, 2018 ΠΕΚ: 59-92

Bolton R.1990. 'The Epistemological Basis of Aristotelian Dialectic'. 185–236 στο D. Devereux και P. Pellegrin, επιμ. *Biologie, Logique et Métaphysique Chez Aristote*. Παρίσι: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

Brunschwig, J. 1986. 'Aristotle on Arguments Without Winners or Losers' 31-40 στο P. Wapnewski επιμ. *Wissenschaftskolleg Jahrbuch 1984/1985*. Βερολίνο: Siedler Verlag.

- Castelli, L. 2013 'Collections of Topoi and the Structure of Aristotle's *Topics*: Notes on an Ancient Debate (Aristotle, Theophrastus, Alexander and Themistius)', *Philosophia Antiquorum* 7, 65–92.
- Evans, J. 1977. *Aristotle's Concept of Dialectic*. Κάμπριτζ: Cambridge University Press.
- Fink, J. (επιμ.) 2012. *The development of dialectic from Plato to Aristotle*. Κάμπριτζ: Cambridge University Press.
- Gourinat, J. και Lemaire J. (επιμ.) 2016. *Logique et dialectique dans l'Antiquité*. Παρίσι: J. Vrin.
- Kakkuri-Knuuttila, M. and Tuominen M. 2012. 'Aristotle On The Role Of The Predicables In Dialectical Disputations'. *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 43: 55-82.
- Malink, M. 2007. 'Categories in *Topics* 1.9'. *Rhizai. Journal for Ancient Philosophy and Science* 4: 271–294
- Malink, M. 2014. 'Deduction in *Sophistici Elenchi* 6'. 149–174 στο Mi-Kyoung Lee ed. *Strategies of Argument: Essays in Ancient Ethics, Epistemology, and Logic*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press.
- Malink, M. 2015. 'The beginnings of formal logic: Deduction in Aristotle's *Topics* vs. *Prior Analytics*'. *Phronesis* 60.3: 267–309.
- Owen, G. επιμ. 1968. *Aristotle on Dialectic. The Topics, Proceedings of the third Symposium Aristotelicum*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Reinhardt, T. 2015. 'On Endoxa in Aristotle's *Topics*'. *Rheinisches Museum Für Philologie*: 225–46.
- Reeve, D. 1998. 'Dialectic and Philosophy in Aristotle'. 227–252 στο J. Gentzler επιμ. *Method in Ancient Philosophy*. Οξφόρδη: Clarendon Press.
- Rubinelli, S. 2009. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Ντορντρεχτ: Springer.
- Ryle, G. 1968. *Dialectic in the Academy*. 69-79 στο Owen 1968.
- Slomkowski, P. 1997. *Aristotle's Topics*. Νέα Υόρκη: Brill.
- Schreiber, Sc. 2003. *Aristotle on False Reasoning. Language and the World in the 'Sophistical Refutations'*. Νέα Υόρκη: State University of New York Press.

